

УДК 002.704.1

Н.В. Зелінська

**УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ПОЕТИКА ТЕМАТИКИ**

Українська наукова література, долаючи тривалий, від VIII ст., шлях “власномовної безмовності”, тематико-типологічної “неповноти” та жанрової недостатності, виробила свої форми “захисної реакції” на реалії несприятливого суспільно-політичного та національно-культурного оточення. І серед них – цілий арсенал особливих засобів наукового текстотворення, що дозволяли авторам-ученим, розвиваючи власне науку, ще й гідно репрезентувати її рідною мовою. Ці засоби, з позицій сучасної філологічно та комунікативно розвиненої суспільної свідомості, можна розглядати як цілісну систему, що корелює (а у практичному плані – і просто збігається) з давньою, і при тому постійно оновлюваною, теорією – *поетикою*. Саме поетика, здавна займаючись універсальними засобами організації та оцінки тексту в системі естетичних координат, якнайкраще підходить для сучасного розгляду досягнень авторів минулого, – звідси інтерес до неї багатьох учених не лише дальшого чи ближчого минулого (від Арістотеля [2], Н. Буало [5], Г.-Е. Лессінга [13] до О. Білецького [4], Б. Томашевського [26], Р. Якобсона [27] та ін.), а й численних сучасних дослідників (Р. Барта [3], М.-Р. Маєнвої [14], Цв. Тодорова [26] та ін.).

Дуже ефективним уявляється використання арсеналу поетики і для дослідження наукових текстів, зокрема, XIX – початку XX ст. Писав же колись О. Потебня: *“Твір може бути повністю хибним і для свого, і для всіх наступних часів, і однак науковим. І кращі твори з часом виявляються хибними”* [20, с. 74], – проте, втративши власне наукову цінність, вони, тим не менш, назавжди залишаються вдячними об’єктами естетичної оцінки, що доведено усю історією науки.

Дослідження текстів минулого з точки зору поетики, а надто їх сучасна інтерпретація, вимагають можливо повного відтворення історичного тла і особливостей культурного контексту, в якому ці тексти писалися. Саме цими обставинами зумовлений

вибір аспектів дослідження, що пропонується сучасними авторами, зокрема, С. Аверінцевим [1], Г. Солгаником [21], М. Стюфляєвою [23] та ін., – але... пропонується стосовно художніх та публіцистичних творів. Використовувати ж їх для потреб аналізу текстів наукових досі не пропонувалося. Отож, екстраполяція прийомів загальної поетики на потреби наукової літератури стає основним завданням, а виділення й обґрунтування одного з об'єктів традиційної поетики – тематики – змістом запропонованої статті.

Науковий твір виділяється з-поміж творів інших видів літератури передовсім особливим об'єктом дослідження й опису; науковий текст – це завжди *“драма, драма ідей”* (А. Ейнштейн). Найбільш драматичними для української науки ХІХ – початку ХХ ст. були *національно звернені, українознавчі проблеми*, до розв'язання яких саме у цей час нарешті упритул підійшли історія, археологія, філософія, мовознавство, фольклористика, етнографія та інші, на загал гуманітарні галузі (це дуже наочно відображає, зокрема, *“Галицько-руська бібліографія...”* Ів. Левицького: за період 1801–1860 рр. тут зафіксовано 51 видання з історії та археології, 13 – з етнографії, 39 – з мовознавства і лише 25 – *“из области прочих наук”* [6, с. ХХ]). Пояснення цього феномена – зміщення тематичних акцентів наукових досліджень, домінанту їх *“українізацію”* – слід шукати у різних історичних, психологічних, етичних площинах.

З одного боку, *“прорив”* учених в українознавчу тематику – це своєрідний жест відчаю, пряма реакція на трагічність *“духовної ситуації”* в Україні на межі ХVІІІ і ХІХ ст., коли під загрозою опинилося не лише культурне життя, а й саме існування українського народу (до прикладу, знаменита *“Грамматика малоросійскаго наречія”* О. Павловського (1818) з'явилася з бажання зафіксувати майже зникле явище: *“автор мотивировал свой труд чисто антикварными мотивами называя украинский язык “ни живым, ни мертвым”, “исчезающим наречием”* [8, с. 412]).

З другого ж боку, оскільки дія породжує протидію, а утилки викликають спротив, – українознавчі дослідження стали своєрідною формою інтелектуального протесту проти національно-соціального гноблення: їх автори вже не просто меланхолійно, у дусі того ж О. Павловського (*“для чего жъ не заняться скольконибудь и такимъ наречіемъ, которое составляет почти настоящий языкъ?”* [19, с. VI]), *“фотографували слід згорілої комети на*

нічному небі” – фіксували етнографічні рештки українського життя, а виборювали собі місце у майбутньому розташуванні “небесних світил”. Існування упродовж більшої частини ХІХ ст. “між російським молотом і польським ковадлом”, як зазначає І. Лисяк-Рудницький, парадоксальним чином “сприяло ростові української національної свідомості”, і хоча “навіть т. зв. свідомі українці писали свої наукові й публіцистичні праці переважно по-російськи” (йдеться, звичайно, про підросійську Україну. – Н. З.) [12, с. 81], – писали вони про Україну, про українців, про українські проблеми.

Звернення українських учених до українознавчої тематики виконувало ще й певною мірою захисну (стосовно власного народу), і навіть самозахисну (з почуття самозбереження), функцію. І. Мірчук, спостерігаючи за “дослідчим рухом українців”, вказує саме цю причину тематичних орієнтирів української науки: “...було корисно обслужити принаймні згадані ділянки українознавства (попередньо йшлося про етнографію, археологію, історію, мову й літературу. – Н. З.), тим паче з наявності великої небезпеки того, що чужі дослідники звернуться до цього комплексу питань і представлять світові скарби українського народу як їх власне культурне надбання” [17, с. 307], – що, зрештою, і тоді, і згодом траплялося доволі часто.

Зрештою, ще раніше (на самому початку ХХ ст.) проблему “тематичної обмеженості” окреслив і В. Дорошенко: “...українська наука розробляла головню українознавство, рідко торкаючи ся “загальних” питань. І се цілком природне, зрозуміле й нормальне явище в тім ненормальнім становищі, в яким перебуває наша нація. На що иньше нам бракне й сил, й часу...” [9, с. 361].

Є, однак, цікава обставина, що примушує розглядати активізацію саме гуманітарно-наукових досліджень у ХІХ – на початку ХХ ст. не як суто український феномен, а як європейську модель наукової “поведінки”, характерну для країн або теренів з втраченою політичною чи національною самостійністю. Про це пише А. Жбіковська-Мігонь, аналізуючи польську наукову літературу періоду Просвітництва: “Наука польського Просвітництва розвивалася передовсім в її гуманістичному напрямі. Попри незаперечні досягнення точних наук, найбільшої зрілості досягла польська гуманістика, а політичні події і втрата незалежності надавали заняттям нею ауру патріотичного покликання”

[29, с.153], – тобто наука ставала частиною національно-визвольної боротьби (нехай і у теоретичному ракурсі), суттєвим складником самоповаги ученого-патріота і суттєвою ж спонукую до читання з боку так само патріотично налаштованого читача.

Аналогічно і в Україні дослідження на ниві українознавства означали для кожного свідомого ученого і виконання морального обов'язку, і здійснення певного, не позбавленого героїзму вчинку. Українство як явище і українознавство – як спроба це явище всебічно дослідити – не лише визначили тематику переважної більшості наукових праць розглядуваного періоду, а й стали причиною особливого емоційно-експресивного навантаження праць саме цієї тематики (бо байдужих у її висвітленні не було ні з боку “оборонців” української ідеї, ні з боку “нападників” на неї). Можна, отже, говорити, що у ХІХ – на початку ХХ ст. сформувалася особлива *прагматично-комунікативна складова поетики наукового тексту – поетика тематики*: вже саме наближення до українознавчих проблем “заряджало” авторів-науковців такими почуттями, які неминуче позначалися не лише на змісті, а й на стилістиці їхніх праць, на характері викладу, дарма що наукового.

Проте не слід думати, що намагання авторів якомога ширше представити українознавчу тематику автоматично скасовувало критичний підхід до якості самих публікацій з боку зацікавленої їх результатами наукової громадськості. Один показовий приклад: коли у 1913 р. з'явився друком “Начерк історії української літератури” Б. Лепкого, річ загалом важлива і вкрай потрібна, – його колега й однодумець В. Дорошенко дає в журналі “Україна” гостро негативну оцінку цій праці, з чого стає ясно: ні суспільна потрібність книжки, ні її національний характер, ні авторитет і особиста порядність автора не можуть бути виправданням для появи змістовно і естетично неякісного видання (див.: [10]).

Тема наукового твору, як правило, прозоро відбивається у його *заголовку*: “*назва виражає... основний зміст, подекуди розкриваючи його концептуальну сутність, а іноді лише вказуючи на предмет думки. І в тому, і в іншому випадку назва і зміст тексту поєднані з основною темою твору*” [7, с. 133–134].

Проте цілком зрозуміле прагнення не лише одразу заявити тему, але й показати своє ставлення до неї, а водночас і зацікавити, заінтригувати, інтелектуально спровокувати читача – моти-

ви, що нібито перебувають на периферії наукової текстотворчості. – це прагнення у авторів проаналізованого масиву наукової літератури втілювалося в таких оригінальних заголовках наукових творів, що, *принаймні емоційно*, вирівнює їх з творами художніми або публіцистичними. А в цих останніх *“часто-густо стосунки між заголовком і змістом контрастні, суперечні, так чи інакше “зсунуті”*, – адже *“завдання публіциста не просто розповісти (повідомити) про об’єкт, але певним чином подіяти, вплинути на читача”*. І саме ця *“комунікативно-психологічна установка значно ускладнює поняття “тема”* [11, с.136–137], – зазначають сучасні дослідники, звичайно, маючи на увазі сучасну ж публіцистичну творчість. Не можна, однак, не помітити, що усе ними зазначене цілком справедливе і стосовно наукової публіцистики ХІХ – початку ХХ ст. Показово також, що у цьому масиві трапляються практично *усі* види заголовків, уже в наш час класифікованих за формою вміщеної у них інформації [7, с. 134]:

1) *назва-символ* – **“Крячуть ворони”** – підзаголовок огляду М. Грушевського **“На українські теми”** у **“Літературно-Науковому Вістнику”** (1907. – Т. 37. – Кн. 6);

2) *назва-теза* – **“Грамматика малоросійського наречія или грамматическое показаніе существеннейших отличій, отдаливших Малоросійское наречіе отъ чистаго російскаго языка”** – така повна назва **“Грамматики”** О. Павловського (СПб., 1818);

3) *назва-цитата* – **“Не так тії вороги, як добрії люде”** – рецензія Лесі Українки на статтю Івана Франка **“З кінцем року”**, вміщену в часописі **“Житє і Слово”** (1895. – Т. 4. – Кн. 6);

4) *назва-повідомлення* – **“П’ятнадцять літ істновання “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (1892–1906)”** – стаття І. Кривецького у **“Літературно-Науковому Вістнику”** (1907. – Кн. 10. – Т. 15);

5) *назва-натяк, інтрига* – **“Небувальщина та й невидальщина”** – *“філологічеський очерк”* Г. Юрчука у часописі **“Вечерниці”** (1862. – № 16–17);

6) *назва-оповідь* – **“Легенда про три жіночі вдачі (Причинок до історії вандрівки фольклорних мотивів)”** – стаття В. Гнатюка в **“Записках НТШ”** (1904. – Т. 47. – Кн. 5).

Разом з тим, заголовок як безпосередній реалізатор змісту наукового твору – що є його *“звичною”* функцією для даного виду літератури, а водночас – і як перший крок до створення *“нетипової”* (публіцистичної) комунікативно-психологічної установки

має у дослідженому масиві творів і видань свої, насамперед змістовні, особливості:

По-перше, значна кількість заголовків містить українознавчі орієнтири або тематичні “прив’язки” до проблем українства. В одних випадках це – прямі *національно-географічні*, не навантажені образністю чи метафоричністю *вказівки*. Такі, насамперед:

назви *часописів і альманахів*, що виходили на різних теренах України та за її межами, – “Українській Вестник” (Харків, 1816–1819); “Українській альманах” (Харків, 1831); “Українській зборник” І. Срезневського (Харків, 1838); “Южний рускій зборник” А. Метлінського (Харків, 1848); “Галичанин” – “науково-белетристичная прилога до “Слова” (Львів, 1867–1870); “Україна” (1907, 1914–1930) та ін.;

назви популярних *фольклорно-етнографічних збірок* – “Сборник малороссійских песень” (Санкт-Петербург, 1827) та “Українскія народныя песни” (Москва, 1934) М. Максимовича; “Малорусскія и Червонорусскія народныя думы и песни” П. Лукашевича (Санкт-Петербург, 1836); “Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст.”, науково опрацьовані М. Драгомановим (Женева, 1883);

назви окремих *наукових видань* (незалежно від жанру вміщених у них творів) – “Украина. Од початку Украины до батька Хмельницького” П. Куліша (Київ, 1843); “Розправа о языке южнорусском и его наречіях” Я. Головацького (Львів, 1849); “Исторія Галицько-Володимирской Руси от найдавніших времен до року 1453” І. Шараневича (Львів, 1863); “Словниця української (або Югової-Руської) мови” Ф. Піскунова (Одеса, 1873) тощо;

заголовки часописних *публікацій* – “Руська народність в школах галицьких” В. Навроцького (Правда. – 1876. – Ч. IX); “Літературні стремління галицьких Русинів” І. Заневича [О. Терлецького] (Житє і Слово. – 1894. – Т. 1); “Про акцент в українсько-руській мові” В. Охримовича (Записки Наукового товариства імени Шевченка. – 1900. – Т. 35–36); “Початки української комедії” М. Возняка (Україна. – 1914. – Кн. 1 і 2) та багато-багато інших.

Усі ці та подібні назви (заголовки) не мають підтекстів, не несуть додаткового смислового навантаження і є достатньо прямими, однозначними відтворювачами змісту названих ними

матеріалів, тобто “вміст” власне “поетичного” у них, по суті, нульовий. Але ж це – з сьогодношньої точки зору. Відомо, однак, що адекватне розуміння будь-якого твору певної доби, “побудова” моделі його адресата “неможливі без з’ясування способів сприймання світу в цю добу, без урахування семантичного інвентаря культури” [22, с. 115]. А тому, відтворюючи можливі моделі сприймання наукової літератури у ХІХ – на початку ХХ ст. (у параметрах відомого нам культурно-історичного контексту), мусимо визнати, що для того часу і тогочасного читача вже сама по собі зреалізована можливість звернутися до українських проблем завдяки відкритому їх називанню у титульних елементах видань (публікацій) мала викликати “позасемантичне” емоційне збудження. І справді: “ніжне обрусительське серце” українофоба “стискалося від жалю” [28, с.46], – натомість читач-патріот одержував ще одну, цього разу психологічно-естетичну, спонуку до читання.

По-друге, навіть при відсутності прямих національно-географічних орієнтирів у заголовках використані реалії, фольклорні образи, літературні персонажі або інші “маркери” національного життя, української культури, світогляду української нації.

Такі “маркери” були напрочуд популярними, насамперед, як назви *альманахів, збірників і часописів* “найпершої хвилі” українознавчих досліджень: “Запорожская Старина”, підготовлена І. Срезневським (Харків, 1833–1834), “Молодик” І. Бецького (Харків; Санкт-Петербург, 1843–1844), “Хата” П. Куліша (Санкт-Петербург, 1860), “Вечерниці” за редакцією Ф. Заревича та В. Шашкевича (Львів, 1862–1863), “Ватра” В. Лукича (Стрий, 1887), “Левада” за редакцією В. Гнатюка (Львів, 1898–1902) та ін., – вони були такими виразними, *питомо українськими*, що не потребували жодних уточнень ні щодо національного спрямування, ні щодо характеру вміщених матеріалів.

З сучасних позицій “типологічної чистоти” ці та подібні фольклорно-романтичні назви видань оцінюються скоріше як чинники “розмивання” типологічних параметрів наукової прози, – адже за ними могла і не “проглядатися” та дециця власне науки, яка *обов’язково* була присутня у цих переважно літературних або літературно-наукових виданнях, – натомість їх знакова, семіотична природа веде у глибини національного менталітету і демонструє певну шкалу культурних цінностей.

Показово, що іноді вже сама назва видання – як самодостатній, сповнений змісту феномен – формує не лише його “ментальний образ”, а й, так би мовити, технологію творення – як у випадку з “українським новорочником” “Сніп”, який, не просто уклад, опрацював, нарешті, відредагував, а, відповідно до реального, відомого кожному тогочасному українцеві процесу, “зкрутив Олександр Корсун” (виділено нами. – Н. З.)! Аналогічно, випущений у Відні 1846 р. літературно-науковий збірник “Вінок русинам на обжинки” “уплів І. Головацький”.

Оригінальні й вражальні на початках назви такого типу під кінець XIX ст. стали настільки поширеними, що втратили аромат новизни, позбулися первісної оригінальності і, на жаль, у більшості випадків перетворилися на штампи. Цей стрімкий перехід від образу до штампу (стрімкість ця, до речі, теж, хоча й у спосіб “від протилежного”, демонструє нарощування інтенсивності українознавчих зацікавлень і відповідних досліджень) з дошкульним гумором описує О. Маковей – і як принагідний сюжет до ситуації з вибором назви для нового видання Наукового товариства ім. Шевченка (йшлося про “Літературно-Науковий Вістник”), і як слушний привід, аби цілком серйозно поговорити про необхідність для усєї нації соціально та культурно подорослішати: “Кількадесять літ ми називали свої видавництва Русалками, Ладами, Вечерницями, Нивами, Рідними хатами, Стріхами і Левадами, Веснами, Степами, Дзвонами, Снопамі і Зорями.

...І було нам з тими Русалками, Вечерницями і Зорями якось так любо-поетично; у своїй хаті мало ся русалку (а русалки гарні з біса!), без великих коштів можна було собі устроїти дома вечерниці, а цілу ниву, хату, сніп, дзвін і ще до того зору можна було взяти в руку або сховати їх у шафу. <...> Се просто чудо а не то що! Ціла маса поезії в самій назві!.. – іронізує автор. – А вже що ми найбільше любили, то зорі. Рівно 50 літ світили нам ті зорі, почавши від Зорі галицької аж до сеї Зорі, що нам з кінцем 1897 р. перестала світити. Сам не розумію, чого ми так ті зорі любили; і не такі ми великі астрономи... а проте 50 літ до них зітхали. <...> Перша засвітила Зоря галицька... по літах зійшла і Зоря буковинська. Не знаю, для чого в Коломиї від тих Зір не було ясно, от і засвітила на Коломию Зоря коломицька... Все, що тепер мале, було колись велике. Колись і наші зорі здавалися нам сонцями, а наші поети другими Шевченками – ну, а те-

пер ми вже з нашою патріотичною астрономією діло скінчили і маємо Літературно-науковий Вістник... вже покидаємо числити зорі та зітхати за русалками і козаками, а беремо ся помалу до систематичної роботи... Пора нам тепер злізти з неба і робити так, як иньші народи роблять, що ходять по землі..." [15, с. 39].

Ця (дарма, що така довга!) цитата чи не найкраще демонструє уточнення "вектору" наукових пошуків і розвитку наукового викладу наприкінці XIX ст. – у бік естетичної популяризації, але без вульгаризації та "хуторянізації".

Менше, та все ж трапляються описані вище назви – національно-культурні знаки – як заголовки окремих наукових праць і публікацій: "Що то була панщина?" Івана Франка (Громадський голос. – 1897. – № 9, 10), його ж "Вій, Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотський" (Україна. – 1907. – Т. 1. – Кн. 1); "Дещо про "панів" у колядках" О. Русова (Україна. – 1907. – Т. 3. – Кн. 1–2) та ін. Ці та подібні заголовки, зазвичай, виконують *сигнально-контактну функцію* (початкова інформація про твір, ключ до розуміння його змісту), – але, напевно, їхньою основною функцією була, все ж, *спонукальна*. Як особливий "пароль", зрозумілий лише "посвяченим", такий заголовок ставав знаком соціально- та культурно-естетичної конвенції між автором і читачами.

По-третє, безвідносно до тематики твору (не лише гуманітарні, а й природничі, "стислі" і т. п. галузі), до наявності чи відсутності "національного забарвлення", фіксується *провокативна тональність, інтригуюча структура або взагалі навмисна "опозиційність" багатьох заголовків до змісту, жанру чи характеру названих ними наукових праць*.

Одним з неперевершених майстрів саме таких заголовків був, зокрема, В. Навроцький. До прикладу, свою *"критичну і практичну розвідку"* у часописі "Правда" (1875) про діяльність *"народних обранців"* – *"руських послів у Раді державній"* – він називає *"Рада твердыхъ головъ"*, натякаючи у такий спосіб на неповороткість, негнучкість їхнього мислення, на непробивну впертість і консерватизм.

Інша (надрукована у "Правді" 1875 р.) *"найцікавіша своїми літературними прикметами, голосна свого часу"* (І. Витанович) стаття Навроцького, що містить глибокий аналіз зовнішньоекономічної діяльності галицького уряду, має назву

“Visum Repertum”¹ (Шова казка для тих дітей, що єї не будуть читати)”. “Казковість” цієї наукової статті, як і заявлена шляхом заперечення читацька адреса, – звичайно ж, літературний прийом, що продовжує вдало розвиватися у вступі (тут розгорнуто широку картину несквівалентного економічного обміну з Заходом: від “нас”, з України, ідуть поїзди збіжжя, дарів природи, від “них” – “капелюшки”, сукно, “маленькі пуделка” та інші дрібниці. І тільки книги про здобутки світової науки та газети з новинами – цінний дар: “Західна цивілізація безперестанно шле до нас світло своєї науки, тепло своїх ідей і будить і піднімає житє в духовім світі...” [18, с. 135]), – але це також і вдала спроба якщо не руйнації, то, принаймні, деформації традиційного жанру, безумовно, перша в українській, а припустімо, і у світовій науковій літературі (загальновідомий нічи **“Закон Паркінсона, або У гонитві за прогресом”** англійського економіста й історика С.Н. Паркінсона – виклад законів математичної соціології та статистики у вигляді гумористичного оповідання, майже памфлета, – написаний значно пізніше (1958), а усвідомлений як наукова праця – і ще роки потому).

Неприхованим сарказмом пройняті тематичні заголовки рецензій В. Навроцького на праці літераторів і науковців московільської орієнтації (згуртованих переважно навколо Галицько-руської Матиці): **“Посмертне слово літературі “галичечко-общерусській”**. **“Монах”, новеля Стебельського**” (Правда. – 1870. – Ч. 1) та **“Сборник літературній “Галицько-русской Матицы”, 1. и 2. выпускъ зъ р. 1869 и его “украиноманьски тенденци”**. **Назва історіографія и помилка астрономична п. Шараневича. Поезія”** (Правда. – 1870. – Ч. 2). Цікаво причому, що перший з наведених заголовків, попри свій “номінативний лаконізм”, повністю вичерпує власне зміст рецензії, оскільки і називає об’єкт рецензування, й одразу демонструє ставлення до нього, – тобто, ще навіть не читаючи рецензію або і взагалі не знаючи, хто такий Стебельський і що являє собою його твір, читач – сучасник Навроцького – одержував випереджальну інформацію, що, відповідно, формувало і його особисту оцінку; саркастична ж тональність другого заголовка створювалася і наростала поступово, від початку його до кінця, і у цей процес утягувалися

¹ Visum, repertum (лат.) – оглянуто, встановлено (професійна формула лікарського або судового висновку).

читачі з їхніми попередніми знаннями: адже тільки той, хто знав *справжнє* ставлення Матиці до *справжнього* українства, міг здогадатися про реальний зміст її “україноманства”, а комізм “*астрономічної помилки*” ставав зрозумілим лише для поінформованих щодо наукової спеціальності *історика* І. Шараневича.

Цікавими з погляду поетики є також заголовки статей, що виступають в опозиції до викладеного змісту. Наприклад, І. Кревецький, присвятивши свою статтю стрімкому розвитку української мови та досягненням у ній письменства, назвав її словами антиукраїнського Валуєвського указу “**Не было, неть и быть не может**” (Літературно-Науковий Вістник. – 1904. – Т. 26). А заголовок повідомлення у хронікально-бібліографічному відділі “Літературно-Наукового Вістника” “**Як у нас знають історію**” – виявляється повністю протилежним до картини, що складається в уяві читача після прочитання (Літературно-Науковий Вістник. – 1904. – Т. 26).

Нарешті, ще один вид “поетичних” заголовків цієї групи ми би назвали “*просто нетиповими*” для наукових праць, – хоча якимись специфічно творчими прикметами вони і не позначені. До таких заголовків удається, зокрема, І. Верхратський (див., наприклад, його статі у “Збірнику секції Математично-природописно-лікарської Наукового Товариства імені Шевченка” (Т. 1. – Львів, 1897): “Скільки часу потребують мотилі сьвіжо вилягли до повного розвитку своїх крил?” та ін.).

Отже, тематика творів, прозоро або, навпаки, навмисне завуальовано відбита у заголовках наукових творів ХІХ – початку ХХ ст., демонструє *нову поетику*, що витворилася завдяки розширенню тематичних меж наукових досліджень та насиченню їх неможливим раніше *українознавчим* змістом.

Нагадаємо, вслід за О. Михайловим, що розглядуваний нами період, і не лише в Україні, був позначений надзвичайними спалахами текстотворчості та авторського індивідуалізму – насамперед у зв’язку з усвідомленням цінності власного, національного: це “*епоха зміцненої національної самосвідомості, епоха панування такого слова, яке з готовністю поступається усім конкретним потребам письменника, національної літератури не нівелює, натомість допомагає виявити всі індивідуальні риси, всі ознаки самотунної творчості*” [16, с. 42].

Що ж до власне українців, то для них це був час щирої відкритості зовнішньому світові, час їхніх наполегливих спроб –

можливо, й дещо наївних з позицій уже цілком сформованого та інтелектуально пересиченого європеїзму – “вписатися” у світовий культурний та науковий простір, адаптуватися до нього через віднайдені або новостворювані ознаки спільності матеріального та духовного буття, через посередництво загальнолюдських цінностей.

У розглядуваний тут період українські вчені, – завдяки універсальності європейської освіти, відсутності мовних бар’єрів та відносно легкого доступу до нових наукових джерел, – були все ж ближче до уже сформованих багатовіковою традицією засад наукового викладу. І вже тому досвід їх такий цікавий і цінний, у сенсі запозичення, сьогодні, – в добу “неконтрольованого” авторства і невіразної наукової текстотворчості.

1. Аверинцев С. С. Риторика как подход к обобщению действительности // Поэтика древнегреческой литературы. М., 1981. С. 15–46.
2. Аристотель. Об искусстве поэзии. М., 1957.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1989.
4. Белецкий А. И. Несколько слов о разработке научной поэтики в России и на Западе // Мюллер-Фрейенфельд Р. Поэтика. Х., 1923. С. 1–20.
5. Буало Н. Мистецтво поетичне. К., 1967.
6. Галицко-русская библиография XIX-го столетия... (1801-1886) / Состав. И. Ем. Левицкий. Львів, 1887.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
8. Грушевский М. Очерк истории украинского народа. 3-е изд., доп. СПб.; К., 1911.
9. Дорошенко В. Український науковий рух в 1912 р. // Літературно-Науковий Вістник. 1913. Т. 61. Кн. 2. С. 361–374.
10. Дорошенко В. Український науковий рух в 1913 р. // Україна. 1914. Кн. 1. С. 99–111.
11. Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В. Функциональные типы русской речи. М., 1982.
12. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України // Між історією й політикою. [Нью-Йорк], 1973. С. 76–99.
13. Лессінг Г.-Е. Лаокоон. К., 1968.
14. Майенова М. Теория текста и традиционные проблемы поэтики // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. Лингвистика текста. М., 1978. С. 425–441.
15. Маковой О. З життя і письменства // Літературно-Науковий Вістник. 1898. Т. 1. Кн. 1. С. 36–39.
16. Михайлов А. В. Проблемы исторической поэтики в истории немецкой культуры. М., 1989.
17. Мірчук І. Історія української культури // Петров В., Чижевський Д., Глобенко М. Українська література; Мірчук І. Історія української культури. Мюнхен; Львів, 1994. С. 243–374.
18. Навроцкий В. Творы. Видане посмертне зь портретомъ и жителісомъ. Т. 1(2). Львів, 1884.
19. Павловский А. П. Грамматика малороссийскаго наречія. СПб., 1818: Прибавленія к Грамматике малороссийскаго наречія, Или, ответ на рецензію, зделанную на оную. СПб., 1822 (Фотопередрук з післясловом О. Горбача. Мюнхен, 1978).
20. Потєбня О. О. Эстетика і поетика слова. К., 1985.
21. Поэтика публицистики / Под ред. Г. Я. Соланика. М., 1990.
22. Степанов Г. В. Язык. Литература. Поэтика. М., 1988.
23. Спюфляева М. И. Поэтика публицистики. Воронеж, 1975.
24. Теория речевой деятельности. М., 1968.
25. Тодоров Цв. Поэтика // Структурализм: “за” и “против”. М., 1975. С. 37–113.
26. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. М., 1996.
27. Якобсон Р. О. Избранные работы. М., 1985.
28. Spectator [С. Єфремов]. З російської України // Літературно-Науковий Вістник. 1898. Т. 2. Кн. 4. С. 43–47.
29. Zbikowska-Migon A. Książka naukowa w kulturze Polskiego Oświecenia. Warszawa; Wrocław, 1977.